

HIPOTÉZISEK A KLÍMAVÁLTOZÁSHOZ VALÓ TÁRSADALMI- GAZDASÁGI ALKALMAZKODÁS KÉRDÉSEIRŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BALATONI RÉGIÓRA

AGG ZOLTÁN¹

Összefoglalás:

A TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0064 azonosító számú „Az éghajlatváltozásból eredő időjárási szélsőségek regionális hatásai és a kárenyhítés lehetőségei a következő évtizedekben” című projektben az „Attitűd, mentalitás, történeti és kortárs alakzatok” elnevezésű alprojektben, a „Klímaváltozással kapcsolatos értékrend és attitűdvizsgálat” című altéma kutatásának keretében néhány előzetes kérdést vet fel a szerző.

Kulcsszavak: Balaton, éghajlatváltozás, népességváltozás.

A tömegkommunikációban globális felmelegedésként megjelenített éghajlatváltozás előkelő helyen szerepel a világproblémák között. Az Eurobarométer felmérésekben is első helyen szerepel a Föld népességét veszélyeztető témák között:

1. Globális felmelegedés
2. Nemzetközi terrorizmus
3. Szegénység, élelmiszerhiány, ivóvízhiány
4. Fertőző betegségek elterjedése
5. Globális gazdasági visszaesés
6. Nukleáris fegyverek elterjedése
7. Fegyveres konfliktusok
8. Növekvő világnépesség

Az éghajlatváltozás, mely az elmúlt húsz év időjárásában Magyarországon elsősorban az időjárás egyre szélsőségesebbé válása mellett, több alkalommal valóban a hőmérsékleti melegrekordok megdőlésével járt, további veszélyeket is hordoz:

1. A mezőgazdaság nehezebb helyzetbe kerül
2. Erdőterületek pusztulnak el
3. Az ingatlanok értéke csökken
4. Az emberek a megélhetési nehézségek miatt elvándorolnak
5. Romlik az emberek egészségi állapota
6. A turizmus visszaesik
7. Az UV sugárzás miatt megnő a daganatos és a szembetegségek száma
8. Tömeges halpusztulás következik be
9. A közösségek szétzilálódnak
10. Az élővilág egyensúlya felborul
11. Növekvő háztartási költségek (locsolás, klímaberendezés)
12. Új betegségek jelennek meg
13. Ivóvízhiány, illetve vízminőségi problémák lépnek fel

Ezeket a veszélyeket az itt élő emberek természetesen különböző mértékben érzékelik, a balatoni régióban tovább konkretizálhatók az éghajlatváltozásból következő veszélyforrások:

¹ Adjunktus, Pannon Egyetem, aggzoltan@chello.hu.

1. Gyakoribbá válik a Balaton alacsonyabb vízszintje
2. Csökken a Balaton térségi idegenforgalom
3. Nehéz helyzetbe kerül a Balaton-környéki borkultúra és élelmiszertermelés
4. A szükségessé váló öntözési, hűtési, stb. költségek miatt veszít gazdasági versenyképességéből az üdülőkörzet
5. Károsan befolyásolja a halállományt
6. Romlik a vízminőség
7. Munkahelyek szűnnek meg a mezőgazdaságban és az idegenforgalomban
8. Növekszik a fiatalok elvándorlása, tovább öregedik a helyi népesség

Ezek a problémák természetesen az éghajlatváltozástól függetlenül is fennállnak, így a legutóbbi népszámlálás eredményeinek tükrében különösen figyelemre méltó hazánk, és ezen belül is a Balaton Régió népességének elöregedése. Ugyanakkor a régió egyes városaiban népességnövekedést is tapasztalhattunk, éppen az idősebb korcsoportban, ami rámutat a balatoni régió vonzerejére. Már korábban is megfigyelhető volt egyes balatoni városok – az átlagostól eltérő – korstruktúrája, ami a nyugdíjasok Balaton parti településre való költözésével is összefügghetett. Tapasztaltuk ezt korábban Balatonfüred esetében, de a korstruktúra változása jól kimutatható Siófok városánál is (a helyi hírportál Siófok népességszámának növekedését észlelve a Miami jelenségről írt, utalva az amerikai nyugdíjasok Floridába költözésének párhuzamára).

Az éghajlatváltozás pozitív hozadékkal is járhat a balatoni régióban:

1. Biztosabb alapra helyeződik a turizmus
2. Új, melegkedvelő növények terjednek el
3. Több kormányzati figyelmet kap
4. A közösségi szolidaritás új érzését ismerik meg a környezetében élők

Ezekkel a kérdésekkel is foglalkozik a Pannon Egyetem folyamatban lévő kutatása „Éghajlatváltozással kapcsolatos értékrend és attitűdvizsgálat a Balaton térségben” címmel. Ez a vizsgálat természetesen nem előzmény nélküli.

A Balaton társadalom-földrajzi kérdéseivel a XX. század második felében elsősorban idegenforgalmi szempontból foglalkoztak. Az üdülőterület lehatárolása is elsősorban a közvetlen part menti területekre, illetve az ehhez kapcsolódó háttértelepülésekre korlátozódott, de az üdülőhely lehatárolását adózási szempontból az üdülőhelyi díj kiszabásának területére is meghatározták. (Így például nem szedtek üdülőhelyi díjat olyan ipari településeken, mint például Balatonfüzfő.)

A balatoni üdülőkörzet területe is egyre bővült, miközben a területlehatárolási problémák az üdülőterület, a területfejlesztési kistérségek és a közigazgatási beosztás szempontjából folyamatosan gondot okoztak. Kérdéses volt a Balaton régió besorolása, hiszen a kiemelt üdülőkörzet területe lényegében egy közepes méretű megye területének felelt meg, az állandó népessége viszont egy kis megyéjével volt azonos.

Az ezredforduló környékén, amikor már megerősödtek a Balaton régió fejlesztésének intézményes keretei, létrejött a Balaton Fejlesztési Tanács, megalakult annak háttérszervezete, növekvő igény támadt a térség társadalmi, gazdasági fejlődéséhez szükséges statisztikai adatok elemzésére, illetve az adatgyűjtés körének bővítésére. Vizsgálati szempont volt az is, hogy helyesen történt-e a Balaton régió lehatárolása, s hogy létezik-e balatoni identitás. Olyan kérdések vizsgálata is előtérbe került, mint a Balaton régió állandó és üdülőnépessége közötti különbség okainak vizsgálata, a népesség korösszetételének változása, a vándorlási különbségek okai. A Balaton Fejlesztési Tanács háttérintézményének szervezeti egységeként

megalakuló társadalomkutató csoport feladata, hogy a szociológiai felméréseken túl a hivatalos statisztikai kimutatásokban nem szereplő adatokat is megszerezzék. Az ezzel kapcsolatos kutatások fellelhetők a www.balatonregion.hu honlapon, illetve publikálásra kerültek a Comitatus Önkormányzati Szemle hasábjain is. A folyóirat elsősorban a nyári tematikus számokban közli ezeket a publikációkat, de esetenként is megjelenik egy-egy Balatonnal foglalkozó tanulmány.

A Balatoni Társadalomkutató Csoport vezetője a Comitatusban megjelent összefoglaló tanulmányában a népesség kérdéskörét a következőképpen írta körül:

„A régió népességére a két utóbbi népszámlálás időpontja között a kis mértékű, de folyamatos csökkenés és a nagy mértékű előregedés volt a jellemző, melynek a partközeli településeken a természetes szaporodás csökkenése, a térség egészében a pozitív vándorlási egyenleg előbbi jelenséget kiegyenlíteni nem tudó mértéke az oka. A Balaton régió népessége 1990. és 2001. között közel 2,4 százalékkal csökkent. Ezen belül a partközeli települések lakossága fogyott, míg a háttértelepüléseké kis mértékben emelkedett. A KSH adatai szerint a régió lakónépessége 2005. január 1-jén 253052 fő volt. A 0,6 százalékpontos négy év alatti növekedés főleg az időskorú népesség partközeli településeket érintő megtelepedése által bekövetkező vándorlási nyereségének a következménye. A közelmúlt demográfiai elemzései derítették fényt arra, hogy jelentős strukturális problémákkal kell szembenézni a régió állandó népessége belső összetételének alakulásában. Az országos trendnek megfelelő természetes népességfogyást a régióban valamelyest kompenzálta az országos átlaghoz viszonyítottan kedvező vándorlási egyenleg, ez azonban a lakosság egyre jelentősebb mértékű előregedéséhez vezetett. E folyamatot jó ideje tovább gerjeszti az a körülmény, hogy elérhető áru lakóingatlanok és egész éves egzisztencia híján jelentős mértékű az újonnan végzett, magas szinten képzett fiatal korcsoporthoz tartozók régióból történő elvándorlása.

Ez utóbbival kapcsolatban a régió esetében egyértelműen kimutatható a kényszer. Megfelelő helyi egzisztencia, képezésük szerinti munkahelyek rendelkezésre állása esetén örömmel maradnának, hiszen olyan több generáció óta itt élők gyermekeiről van szó, akik szeretnek itt élni. Megélhetési okból azonban sorrendben, a fővárosban, a Dunántúl nagyvárosaiban és külföldön próbálnak szerencsét. A következő két éven belül a régió állandó népességének 5 %-a tervezi a Balaton környékének elhagyását, soraikban felülreprezentáltak azok, akikről az imént esett szó.

A régió népességének előregedését az a tény is erősítheti a jövőben, hogy a régióban üdülőingatlanokkal rendelkező magyar állampolgárok közül is az idősebbek részéről tapasztalható a régióba költözés szándéka, akik már inaktívként és biztos egzisztencia tudatában tennék meg e lépésüket.

A térség állandó lakosságának előregedését jól jellemzi, hogy 2004-ben 6535 fővel több 60 éven felüli lakos élt a régióban, mint 1999-ben. Az elmúlt évek demográfiai tendenciáit figyelembe véve prognosztizálható, hogy a régió népessége 2041-re akár 215 ezerre is csökkenhet (vándorlás nélküli változat), a 65 évesek és az ennél idősebbek aránya a jelenlegi 15%-ról megduplázódhat, vagyis eléri a 30-, (Keszthely városé pl. a 40-) %-ot. Mivel a prognózisok a régióba történő belföldi bevándorlás mérséklődésével számolnak, az üdülőkörzet népességmegtartó erejének viszonylagos megőrzése (jelentős területpolitikai beavatkozások híján) ma már csak a nemzetközi migrációtól várható. A régió demográfiai tendenciáinak endogén elemei mellett e folyamatot csak felerősíti a hazai és a külföldi állampolgárságú időskorúak üdülőkörzetbe történő megtelepedése, mely – különösen a gyógy idegenforgalmi központok közelében és a Balaton-felvidék egyes településein – új turisztikai ágazattá (silver economy, alkony gazdaság) fejlődhet.”²

² Oláh, 2005.

Nemes-Nagy József egyetemi tanár vezetésével a regionális tudományos kutatócsoport, a gazdaság teljesítményét mérő GDP számításokat is elkészítette a régióra. Érdemes ezeket a számításokat összevetni Csíte András és Németh Nándor tanulmányával, amelyik Magyarország kistérségeinek jólétét vizsgálva egy másik mutatószámot alkalmazott.

A Balaton Régió Magyarország egyik fejlett térsége, a legtöbb balatoni kistérség viszonylag magas életminőséget nyújt. Ugyanakkor jelentősek a belső, balatoni különbségek is (Füred és Hévíz szemben a tapolcai, marcali és lengyeltóti kistérségek parttól távoli falvai). A balatoni kistérségek többségének relatív fejlettségi pozíciója szerény mértékben romlott a kilencvenes évek közepe óta.

A hévízi kistérség 1994-ben a harmadik legmagasabb 1 főre jutó GDP-vel rendelkezett, és maga Hévíz város is több ízben, mint Magyarország leggazdagabb települése híresült el.

Csíte András – Németh Nándor: Kistérségi HDI Magyarországon, 1994-2005. című tanulmánya szerint „a kevésbé vagy közepesen fejlett kistérségek övezeteiből kiemelkedik ugyan egy-egy néhány kistérségből álló fejlődési centrumövezet (pl. Budapest-Budaörs-Gárdony, Balaton, Sopron-Szombathely térsége, Győr és Komárom környéke).” Csíte András egy konferencia előadásán megállapította, hogy az emberi fejlődés indexének (HDI) mutatószáma szerint a legfejlettebb Balaton környéki kistérség a balatonfüredi, mely nagyjából Csehország szintjén áll, a kevésbé fejlett keszthelyi az észti, az ennél kissé fejletlenebb tapolcai a bolgár, a legfejletlenebb lengyeltóti kistérség pedig a jordán szintet éri el. Ez utóbbi kistérség Magyarország leghátrányosabb (LHH) térségei közé tartozik.

2007-ben az 1 lakosra jutó GDP szempontjából sorba állított kistérségek között Hévíz a 7. helyre csúszott vissza, miközben még 2004-ben a 4. helyen állt. Balatonfüred viszont tartja a 10. helyét. Az első 50 közé befér még a balatonföldvári, siófoki, balatonalmádi, fonyódi és keszthelyi kistérség, a tapolcai az 52-54. helyen tanyázik, míg a legtöbb, kevésbé fejlett településsel a marcali (101. hely) és a lengyeltóti (160. hely) kistérség rendelkezik.

Az elmúlt évtized társadalomkutatási tárgyú elemzéseit és a publikált cikkeket áttekintve az éghajlatváltozással összefüggésben több társadalmi-gazdasági probléma is előtérbe került. Az egyik a térség demográfiai és migrációs folyamataival is összefüggésben a népesedés korösszetételének átalakulása, az állandó- és üdülónépesség számának változása, az idegenforgalmi hasznosításon túl a lakófunkció erősödése. Az alábbiakban egy tudományos előadás keretei között, a következő kérdésköröket tervezem körüljárni:

Milyen mértékben változott a balatoni régió népességének korstruktúrája, ezt mennyire befolyásolták a belső migráció folyamatai?

A gazdasági struktúra átalakulása következtében, a turizmus és az idegenforgalom mellett melyik ágazat képes megfelelő jövedelmet nyújtani a régió munkaképes korú lakosságának? A mezőgazdaság, a szőlő és bortermelés mellett lehet-e szerepe az időskorúakat kiszolgáló egészségügyi és szociális szolgáltatásoknak?

Milyen konfliktusok voltak illetve milyenek várhatók a régióban az éghajlatváltozás és a társadalmi-gazdasági változások következtében?

Vizsgálendő az éghajlatváltozással összefüggésben, elsősorban a Balaton vízszintjének változása miatti társadalmi konfliktusok hatásai is, így különösen a Balaton déli partján alacsony vízszint esetén homokpadok és szigetek kialakulásának problémája, a Balaton vízpótlásának kérdése felvetődésekor, a régió túl térségeiben élők szempontjainak figyelembe vétele (gondolok itt pl. a Marcal menti települések tiltakozó akciójára).

A nyugdíjas korú népesség Balaton környéki lakóparkokban történő letelepedéseivel kapcsolatban a meglévő egészségügyi és szociális infrastruktúra is szűkös lehet, hiszen közvetlenül a Balaton parton egyedül a siófoki kórház színvonala vethető össze a budapesti és megyei székhelyű kórházakkal (pl. a balatonfüredi térségben lévő egészségügyi kapacitások nem szolgálják a helyben élőket, számukra a veszprémi kórház áll rendelkezésre).

További kutatások szükségesek azokon a településeken, ahol az elmúlt évtizedekben valamiféle konfliktus keletkezett. Ezek egy része az időjárási viszonyokkal függött össze, mint például a Balaton déli partján lévő településeknél, ahol magas vízállás és viharos időszak idején a Balaton kiöntése, míg alacsony vízállás esetén szigetek kialakulása volt a jellemző. (Tipikus példa Balatonfenyves Önkormányzata, ahol a terület egy alkalommal a Balaton medrében egy újonnan létrejött átmeneti szigeten tartott demonstratíván ülést.) Közigazgatási kérdésekkel kapcsolatos konfliktus a Balaton északkeleti csücskében volt jellemző, így Balatonvilágos a siófoki ellátások igénybevétele érdekében Somogy megyéhez kívánt csatlakozni. Az erről kiírt népszavazás ugyan az alacsony részvétel miatt eredménytelen lett, de a megyehatár-módosításra így is sor került.

E település szomszédságában egy más jellegű közigazgatási változásra indult kezdeményezés, Balatonakarattya önállósodni kívánt. Az erről szóló népszavazás sikeres volt, így a következő önkormányzati választás időpontjától kezdődően Balatonkenesétől különváltik a vele egybeépült Balatonakarattya.

A területi közigazgatás átszervezése kapcsán vita volt arról is, hogy hány járás legyen a Balaton mentén, és hogy legyenek a járási székhelyek. (Az eredetileg nyilvánosságra hozott tervben, bár a kutatók javasolták, mégsem szerepelt a balatonalmádi járás, ami csak megerősítette Balatonvilágos megyeváltási szándékát.) Továbbra is kérdéses, hogy van-e realitása egy Balaton megye létrehozásának, vagy legalábbis a balatoni járások kistérségek együttműködésének az eddiginél szorosabb és intézményesítettebb formájának kialakítására.

A Balaton régió turisztikai és lakóhely-fejlesztésének és jövőképének fontos feltétele a kemény és lágy környezetszennyezések kezelése. A szőlő- és kertkultúra intenzív művelése kapcsán egyre több a panasz a zajhatásokra, de a fejlesztési elképzelések kapcsán is felvetődnek a fokozottabb terhelés miatti környezetvédelmi problémák. Így például a Badacsony és Fonyód között tervezett kompjárat kapcsán nemcsak közlekedésfejlesztési, hanem környezetterhelési problémák is felvetődtek.

Megvizsgálandó, hogy a Balaton környéke - mint az idősebb hazai és külföldi nyugdíjas népesség letelepedési helye - mennyiben találkozik a meglévő állandó népesség és a jelenlegi üdülőtulajdonosok elképzeléseivel. Ismét véleménykutatásokat lenne célszerű végezni a letelepedő külföldi ingatlantulajdonosok és a helyi lakosok kapcsolatáról is.

A statisztikai elemzések közül kiemelkedő a KSH tanulmánya a Balaton régió társadalmáról és gazdaságáról, ez azonban még a 2009-es adatokkal számolt, így mindenképpen szükséges megvárni a legutóbbi népszámlálás részletes eredményeinek közzétételét, hogy megfelelő pontosságú másodelemzések készülhessenek.

Irodalomjegyzék

Agg Zoltán: Néhány adalék a Balaton régió településeinek társadalmi gazdasági helyzetéhez.

Comitatus, 2013. XXIII. évf. 213. sz. 37–46.

Dombi Gábor: Demográfiai folyamatok hatásai a Balaton térségben. Comitatus, 2010. XX.

évf. 8-9. sz. 35–50.

Lőcsei Hajnalka – Németh Nándor: A Balaton régió gazdasági ereje. Comitatus, 2005. XV.

évf. 8-9. sz. 7–21.

Oláh Miklós: (Ki)Útkereső Balaton régió. Comitatus, 2005. XV. évf. 8-9. sz. 23–33.

Oláh Miklós (szerk.): Tematikus szám az éghajlatváltozásról. Comitatus, 2008. XVIII. évf. 8.

sz. 1–80.